



BIBLIAI SZABADEGYETEM

TITUSZHOZ ÉS FILEMONHOZ ÍRT LEVÉL

Előadó: Fenyvesi Péter, Pál

A TITUSZHOZ ÍRT LEVÉL

A Tituszhoz írt levél az ún. Pásztori levelekhez tartozik, és az 1-2Timóteussal együtt szerepelnek a bevezetés tudományi művekben. Az ún. *Pásztori levelek* összefoglaló elnevezés háttéré¹, hogy a levelek címzettje nem egy gyülekezet, hanem egy személy. Ugyan a Filemonhoz írt levélnek is csak egy címzettje van, de az egy konkrét eseményhez, alkalomhoz kötött, és csak egy fő témája van. Ezzel szemben a Pásztori levelek több dologról szólnak. Üzenetük olyan személynek szól, aki egy gyülekezet vezetője, vagy az apostol megbízottjaként cselekszik az adott helyen. A Pásztori levél elnevezést a Titusz levélre a 18. században használták először (D. N. Berdot/Bardon). Talál ez az elnevezés, hiszen az apostol pásztoriként tanácsolja kollégáit.

Emiatt nem is tekintjük ezeket a levelet csupán magánleveleknek. Bár a címzettek magánszemélyek, de a rájuk váró feladatok már a keresztyén közösséget érintik².

A levél szerzője és keletkezési ideje – A Pásztori levelek szerzőségének és keletkezésének meghatározásakor a magyarázók legfőbb problémája, hogy sok olyan személyes utalás, konkrét esemény szerepel bennük, amelyekről nem olvasunk az Apostolok Cselekedeteiben. Ez természetesen nem kizáró ok, hogy beillesztjük Pál apostol életébe, akinek a Tituszhoz írt levelet is tulajdonítjuk. Ha nemcsak bibliai, hanem ógyházi forrásokat is figyelembe veszünk (pl. Római Kelemen első levele a Korinthusiakhoz 5. fejezet³), akkor összeáll a kép a szerzőséggel kapcsolatban. Pál az ApCsel-ben említett fogságából valószínű kiszabadult, mert azt olvassuk, hogy Feszтус szerint semmilyen halálos bünt nem követett el, és ha nem fellebbez a császárhoz, akkor szabadon lehetett volna bocsátani (26. fej.). Az ApCsel végén említett házi őrizet pedig (28:16, 30), nem kivégzés előtti helyzetre utal. Kelemtől tudjuk, hogy Pál bejárta a birodalmat, még a „világ nyugati határához” (Hispania?) is eljutott. Mindezt összevetve azt mondhatjuk, hogy Pál a második római fogsága előtt (amely végül a kivégzéséhez vezetett) írta a Titusz levelet; ez kb. Kr. u. 62-64⁴, de vannak olyan kommentárok⁵, amelyek Kr. u. 65-öt határoznak meg.

Az ógyházi hagyomány egyébként hitelesnek, és Páltól származónak fogadta el a Titusz levelet. A Muratori kánon (60-61. sor) pl. kifejezetten állítja, hogy Pál apostol írt egy levelet Titusznak. A későbbi századokban is hivatkoznak rá, pl. Ireneus, Alexandriai Kelemen (214), Tertullianus (250 k.), sőt még Órigenész (254) is. A történetíró Euszebiosz (340) és Hyeronimus (420) is többször említést tesz róla⁶. „*Újkori kételyek csak a 19. században merültek fel a levél hitelességével kapcsolatban, főleg szókinccs változása miatt. A statisztikailag kimutatható szókinccsbeli különbségeket a keresztyén ókorban is észlelték, de azzal magyarázták, hogy ezek a levelek (1-2Timóteus és Titusz) Pál működésének és életének a végén keletkeztek. Természetesnek tartották, hogy húszévi pasztorációs munka után másként beszélt és írt, mint missziója elején... A levelek számos személyt név szerint említenek, márpedig egy hamisító nem vehette volna magának a bátorságot, hogy ezeket a személyeket megemlítsse, hiszen azok megkérdőjelezték volna a levél hitelességét. A levél különben sok apróságot ismer az említett személyekkel kapcsolatban.*”⁷

Titusz személye – Titusz származásáról nem sokat tudunk (valószínű antióchiai), sem az apostollal való első találkozásáról⁸. Első ismert küldetéséről a Galata levélben (2:1-15) olvashatunk. Pál pogány származású munkatársként említi (Titusz 1:4), akit nem akart körülméltetni (Galata 2:3). Pállal és Barnabással a jeruzsálemi zsinatra utazott (Galata 2:1-5), hogy tanúskodjon a pogányok megtéréséről, és a Krisztusban nyert szabadságukról. Pál ügyesen „használta” őt, hogy összebékítse a marakodó korinthusiakat, sőt, talán Pál „könyvek közt írt levélét” is ő vitte el nekik (vö.: 2Korinthus 2:12-13; 7:6-7, 13-16; 8:6). Pál nehéz feladatokat bízott rá, így például a krétai missziót Titusz folytatta, sőt vezetőket is neki kellett a gyülekezetek élére állítania (Titusz 1:5). A hagyomány szerint Pál halála után Kréta szigetén volt püspök; Euszebiosz így ír: „*Timóteus kapta elsőként az efézusi egyház püspöki tisztét, amint Titusz a krétai egyházét.*”⁹ Ezekon kívül semmilyen további adat nem áll rendelkezésünkre a személyéről.

A levél rövid összefoglalása – A Titusz levélkezdetek hosszabb a szokásosnál, és arra is utal, hogy Isten megbízta őt az evangélium hirdetésével (1:1-4). Pál Krétán hagyta Tituszt, presbiterek szolgálatba állítására (1:5-9). Pál óvja Tituszt a krétaiak hazugságaitól (1:10-16). Szól az idősekről, fiatalokról, szolgákról (2:1-10). A keresztyének várjanak Uruk dicsőséges megjelenésére (2:11-15). Engedelmeskedjenek a felsőségeknek (3:1-2). Értekeznek a múltjuk és a keresztyén jelenük közötti ellentétről (3:3-8). Kerüljék a megosztást és a viszályt (3:9-11). A levél végül konkrét személyeknek küld utasításokat, és köszöntéssel, áldással zárul (3:12-15).

A levélben felvetődő (teológiai) kérdések

- Titusz feladata: „*Azért hagyta el Krétán, hogy rendbe hozd az elintézetlenül maradt ügyeket, és presbitereket állíts szolgálatba városokként, ahogyan meghagytam neked*”¹⁰ (1:5). Az ApCsel 2:11 megemlíti, hogy az első keresztyén pünkösdi szónoklásán Krétáról származóak is voltak az ünnepen Jeruzsálemben. Nem tudjuk, hogy ők akkor megkeresztelkedtek-e, és ők

¹ Balla P.: *Az újszövetségi iratok története (Bevezetési alternatívák)*. Budapest, Károli Egyetemi Kiadó, 2008, 242. (Balla, 2008)

² Pecsuk O.: *Bibliáismereti Kézikönyv*. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004, 615. (Pecsuk, 2004)

³ Vanyó L.: *Apostoli atyák*. Budapest, Szent István Társulat, 1988. 108.

⁴ Balla, 2008, 245.

⁵ The Seventh-day Adventist Bible Commentary, Vol. 6. Hagerstown (USA), Review and Herald Publ. Ass., 1980, 107. (SDA BC, 1980)

⁶ Benyik Gy.: *Az Újszövetségi Szentírás Keletkezés- és Kutatástörténete*. Szeged, JATE-Press, 2011, 452. (Benyik, 2011)

⁷ Benyik, 2011, 452.

⁸ Pecsuk, 2004, 615.

⁹ Benyik, 2011, 457.

¹⁰ A tanulmány szentírási idézetei a Magyar Bibliatársulat 1990-es kiadású bibliafordításából származnak; az ettől eltérő eseteket külön jelzem.

alapították-e a kréti keresztyén gyülekezeteket, vagy mások, de Pál utasításából úgy tűnik, hogy 30 évvel később szükség van a helyi közösségek strukturálására. „*Szervezet feltétlenül szükséges. Rendnek és fegyelemnek kell érvényesülnie az egyházban, ha minimális súrlódással akar előrehaladni. A szabályok és a szabályozás, még ha ez néhányaknak kellemetlen is, ez jelenti a biztonságot a közösség számára.*”¹¹

- Kik azok a presbíterek? A presbíter vagy vén, szó szerint idősebb embert jelent. Az ókori társadalmakban és az ókori társadalmi rendet megőrző maiakban is, a vezető szerep az időseké. Amikor egy társadalom nem változik nagyon sokat és gyorsan, az életkor és a tapasztalat nélkülözhetetlen segítség a vezetők számára. „*Az érettebb társadalmak vezetői mindig vének*”¹². A vének tehát egyben a helyi közösség vezetői is voltak. Ezt a zsidóságban honos rendszert (ApCsel 4:5, 8), a keresztyén gyülekezetek átvették (ApCsel 14:23) és továbbfejlesztették¹³. A görög szó, amit vének fordítunk, a „*preszbüterosz*” (πρεσβύτερος). A másik, erre használt kifejezés a püspök, amely a görög „*episzkoposz*” (ἐπίσκοπος¹⁴) szóból származik; ez azt jelenti: gondnok vagy felügyelő. A korai keresztyén egyházban a *preszbüterosz* és az *episzkoposz* elnevezések felcserélhetőek voltak, ugyanazt a szolgálatot jelentették. Az első inkább a státuszra utalt, a második a feladatra (ld.: ApCsel 20:17, 28; 1Timóteus 3:2 – Például ApCsel 20:17 szerint Pál magához hívatta a gyülekezet vénjeit [preszbüteroi], míg 20:28-ban ugyanezeket az embereket a nyáj vigyázóinak (episzkopoi) nevezte)¹⁵.
- Hamis tanítók: A tévitanítók a legtöbb esetben a zsidóságból, a zsidó-keresztyének, vagy a gnosztikusok közül kerültek ki¹⁶. A Titusz 1:10 szerint az ellenfelek körülmetéltek, törvénytánítók, akik tanításukért pénzt kértek (3:9); nagy hangsúlyt fektettek a zsidó mítoszokra (1:14); és a megtérteket a mózesi törvényekhez (Tóra) akarták vezetni (3:9). Jellemezte őket továbbá a nemzetségtáblázatok (genealógiák) iránti érdeklődés (3:9), hajlam a vitára, spekulációra (1:10; 3:9), valamint az erkölcstelenségre való hajlandóság (1:15-16)¹⁷. Fontos, hogy a Pásztori levelekben, így a Tituszhoz írtban is, Pál rámutat a leglényegesebbre: a hamis tanítással szemben a legjobb az „*egészséges tanítás*”. Ez a keresztyén egyház kincse, amelyet meg kell őrizni¹⁸ (1:9; 2:1).
- A levél egyik sajátos témája a kegyelem szerepe a keresztyén ember életében, mely jó cselekedetekre indítja Isten népét (2:11-3:9)¹⁹

Kréta Pál napjaiban – Ez egy „*tipikus pogány környezet volt akkoriban. A sziget meglehetősen nagy, sűrűn lakott (egyések szerint akár száz település is lehetett itt) volt. Lakosait úgy ismerték, mint akik tisztességtelenek, megbízhatatlanok, sőt még kalózok is kerülhettek ki közöttük. »Az itt élő gyülekezetnek alapos megszentelődésre volt szüksége, amit a magán-, a családi-, és a közéletben is hangsúlyozni kellett, sokkal inkább, mint bárhol máshol.« Kréta tehát olyan hely volt, ahová a legtöbb lelkész aggódva menne.*”²⁰ Mit jelent Pálnak az a megjegyzése, hogy „*valaki közülük, saját prófétájuk mondta: »A krétiak mindig hazudozók, gonosz vadállatok, lusta, falánk népség.«*” (Titusz 1:12)? Ebben a versben valójában egy idézet található, amit az apostol a kréti származású költőtől, Epimenidestől vett át, aki korholta honfitársait, amiért a szigeten siremléket emeltek Zeusznak²¹:

*Ezek sírboltot építettek neked, óh, szent és magasságos –
A krétiak, mindig hazudnak, gonosz vadak, rest hasak!
De te nem halsz meg, élsz, és örökké tartod magad;
Mert benned élünk, mozgunk és vagyunk!*

Különbösen a vers utolsó sorát Pál idézte egyik prédikációjában a Mars dombon (ApCsel 17:28), mivel az athéniak úgy hitték, költőik kijelentései mérvadóak. A pogányok szerzőktől való idézés nem volt idegen akkoriban, hiszen hallgatóik ismerték ezeket, ezért Pálnak könnyebb volt hallgatóival új gondolatokat megértetni úgy, hogy közben egy már ismerthez kötötte azokat.

Végezetül, egyfajta **összefoglalásképpen** Luther Márton szavait idézném, amelyet ehhez a levélhez írt, a levél előszavaként. „*Rövid levél ez, azonban a keresztyén tanítás egyik mintapéldája, amelyben mindaz, amit a keresztyén embernek tudnia és élnie kell, pompásan benne foglaltatik.*

Először azt tanítja, hogy a püspököknek és a lelki atyáknak jámbornak és tanulniuk kell lenniük, hogy az evangéliumot hirdethessék, a hamis tanítók cselekedeteit és az emberi törvényeket pedig legyőzzék, mert ezek minden időben perlekednek a hittel, a lelkiismeretet eltévelyítik a keresztyén szabadságtól és az emberi cselekedetek börtönébe zárják, mintha e hiábavalóságok által jámborrrá lehetnének Isten előtt.

A második fejezetben arra tanítja a rendeket, vént, ifjat, asszonyt, férfit, urat és szolgát egyaránt, hogy mint viselkedjenek ahhoz méltón, hogy Krisztus halála által tulajdonául szerezte őket.

A harmadik fejezetben megtanítja a világi hatalmasságokat tisztelni és nekik engedelmeskedni, majd újra a Krisztus adta hithez utasít bennünket, hogy senki ne gondolhassa, elegendő engedelmeskedni a hatalmasságoknak, mert a mi minden igazságunk hiábavalóság Isten előtt; végül pedig elrendeli, hogy kerüljük a keményszívűeket és az eretnekeket.”²²

¹¹ Bradford C. E.: *Timothy & Titus*. Boise, Idaho (USA), Pacific Press Publ. Ass., 1994, 156. (Bradford, 1994)

¹² Rohr R.: *Emelkedő zuhanás*. Budapest, Ursus Libris Kiadó, 2012, 47.

¹³ Ebben a témában ld.: Theißen G.: *A Jézus-mozgalom. Az értékek forradalmának társadalmi-története*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2006, 127-238.

¹⁴ Az episzkoposz kifejezés a koiné-görög nyelvben jelenik meg. Szophoklésznel valakinek utánanézőt, megfigyelőt jelent. Platón gyakran használja a szót dialógusaiban; Arisztotelész a „kegyelmet kereső” jelentéssel használja. A episzkoposz mindig valami alapvetően fontos dolgot keres, felügyel, látogat. Ez a látogatás lehet pl. beteglátogatás. Ez azt sugallja, hogy ez egyfajta lelkigondozói hivatal, amelyet erkölcsileg feddhetetlenek tölthettek be. – Benyik, 2011, 461-462.

¹⁵ Johnston R. M.: *Peter and Jude*. Boise, Idaho (USA), Pacific Press Publ. Ass., 1995, 110. (Johnston, 1995)

¹⁶ Benyik, 2011, 463.

¹⁷ Balla, 2008, 249.

¹⁸ Gnilk J.: *Az Újszövetség teológiája*. Budapest, Szent István Társulat, 2007, 313-314.

¹⁹ *A Biblia Ismerete Kommentársorozat, VIII. kötet*. Budapest, Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, 1998, 125.

²⁰ Bradford, 1994, 156.

²¹ The Seventh-day Adventist Bible Dictionary, Hagerstown (USA), Review and Herald Publ. Ass., 1980, 892.

²² Luther M. (sorozatszerkesztő: Fabiny Tibor): *Előszók a Szentírás könyveire*. Budapest, Luther Kiadó, 2010, 148.

A FILEMONHOZ ÍRT LEVÉL

„Pál apostol valamennyi levele között leginkább ez az, mely teljes joggal és kizárólagossággal levélnek nevezhető. Egy személynek (vagy családnak) szól egy egészen konkrét problémáról, annak megoldásán fáradozva.”²³ Egyes bevezetéstani művek a Kolossé levéllel együtt tárgyalják ezt a levelet, mivel a levelekben található adatok alapján valószínű együtt keletkeztek. „A Kolossé 4:10-14-ben és a Filemon 23-24-ben csaknem ugyanazok küldenek köszöntéseket Pállal együtt, sőt ugyanazok a nevek nem ugyanabban a sorrendben szerepelnek, tehát nem egyszerűen másolásról van szó (Kolossé: Arisztarkhosz, Márk, Jézus, akit Jusztusznak hívnak, Epafrász, Lukács és Démász; Filemon: Epafrász, Márk, Arisztarkhosz, Démász és Lukács). Ezenkívül Onézimusz szerepel a Kol 4:9-ben. Arkhipposz pedig a Kolossé 4:17-ben és Filemon 2-ben. A Kolossé 4:7-9 alapján valószínűleg maga Tükhikosz viszi a Kolossé-levelet Kolosséba, és vele megy Onézimusz (4:9), aki nyilván magával viszi a Filemon-levelet, mely az ő visszafogadását támogató személyes kérelem Filemonhoz az apostol részéről.”²⁴

A levél keletkezési körülményei és szerzője

A Kolossé 4:10, 15 és a Filemon 24 szerint Lukács és Márk is Pál apostol mellett van, amikor ezeket a leveleket megírásra kerültek. Többféle elképzelés van arról, hogy Pál melyik fogsága idején írta, ill. diktálta. A fogság helyszíne lehet Efézus, Cézárea, vagy Róma. Efézus mellett szól, hogy Kolossétól csak 50 km-re van, vagyis Onézimusz odaszökése nem okozott volna gondot (Pál arról beszél, hogy a rabszolga az ő fogsága idején tért meg – Filemon 8-10). A Cézárea összhangban lenne az Apostolok Cselekedeteiben leírtakkal (20:4-6, 21:27-29; 27:2), azonban Pál itt nem tudott volna evangelizálni. Erre csak Rómában nyílt lehetősége, mert itt házi őrizetben tartották, és a leírások szerint az ismerősei meg is látogathatták. Ez beleillik az ApCsel végének dokumentumába. Ebben az esetben Onézimusznak Rómába kellett szöknie, ami nagyobb távolság, viszont életszerű, mert itt feltűnés nélkül elvegyülhetett a több tízezer rabszolga között, vagyis kisebb volt a lebukásának esélye. Mindezt összevetve, a legvalószínűbb, hogy ezt a levelet (és a Kolossét is) Pál a római fogságában írta, a 60-as évek elején.²⁵

A Kolossé levél szerzőségét manapság megkérdőjelezzük, azonban a Filemoni levelet nem. A fentiek alapján a közös szerzőség nagyon is valószínű, vagyis nincs okunk kétségbe vonni, hogy Pál apostol írta ezeket a leveleket.

A levél tartalma

A levelet Pál és Timóteus küldi egy háznál lévő gyülekezetnek, ill. az ott élő konkrét személyeknek. A lényeg, hogy Onézimusz elszökött urától, Filemontól. Amíg távol volt, Pál hatására megtér és megkeresztelkedik. Az apostol visszaküldi Filemonhoz egy levéllel, amelyben kéri, hogy ne büntesse meg, mert nemcsak a rabszolgáját kapta vissza, hanem egy hittestvért is. A levél szerkezete:

- 1-2. v. → Feladó és címzettek
- 3. v. → áldó formula
- 4-7. v. → hálaadás a címzettért
- 8-16. v. → Pál közbenjár Onézimuszért, akit testvérként küld vissza rabszolgatartó urához, Filemonhoz
- 17-22. v. → Pál ígéretet tesz, hogy ő maga téríti meg az Onézimusz által okozott esetleges károkat, és reméli, Filemon a visszafogadásra tett kérésnél többet fog tenni (rabszolga-felszabadítás?)
- 23-25. v. → köszöntések és a Pállal lévők névsora

Onézimusz (neve azt jelenti: *hasznos*) szökött rabszolga volt, aki miután gazdáját, Filemont elhagyta, igyekezett eltűnni a nyilvánosság elől. Feltehetően meglapta urát (18. v.), aztán a következményektől félve megszökött előle. A szökött rabszolgát az állami hatóság hivatalból üldözte. Valahogy, talán éppen a börtönben, ismerkedett meg Pállal, és általa keresztyénné lett. Amikor Pál visszaküldte gazdájához egy levél kíséretében, az apostol egy homályos utalást tesz: „*Engedelmességedben bízva írok neked, mert tudom, hogy többet is megteszel annál, amit mondok*”²⁶ (21. v.). A vers végén, a „többet is megteszel annál, amit mondok” szavakban egyesek a rabszolgaságból való felszabadításra történő utalást olvasnak ki. Természetesen ez nem egy parancs, mert inkább azt szerette volna, ha Filemon ezt a döntést szabadon, önmaga hozza meg. Onézimusz további sorsáról nem sokat tudunk. A Kolossé levél (4:9) információja alapján Pál munkatársaként munkálkodott az evangélium hirdetésében. Antióchiai Ignác szerint (Efézus 1:3) Onézimusz később Efézus püspöke lett²⁷, de az is lehet, hogy ez csak névazonosság.

Rabszolgaság a görög-római világban²⁸

Ahhoz, hogy pontosan értsük ezeket az utalásokat, ismerkedjünk meg az ókori görög-római rabszolgasággal! A rabszolgaság az ókori társadalom alapvető alkotóeleme volt²⁹. Rabszolgasorba többféleképpen juthatott valaki: hadifogolyként, elfogott kalózként vagy banditaként, eladott vagy kitett gyerekként, adósság fejében vagy bírósági ítélet nyomán, vagy akár egy rabszolganő gyermekeként (ld. lejjebb).

A rabszolgákra vagy szolgákra az antik nyelvekben különböző szavakat használtak, ami azt jelzi, hogy az antik társadalom nemcsak szabadokra és rabszolgákra oszlott, hanem a rabszolgaság önmagában is megosztott volt. A rabszolgákra leggyakrabban a *dulosz* szót használták, de ennél sokkal durvább kifejezés is létezett, az *andropodosz*, vagyis *emberlábú*, a *tetrapodosz* mintájára, ami *néglábút* jelent. Ez azt jelenti, hogy a szolgát inkább dolognak, mint személynek tekintették. Kellemesebb hangzású volt az *oiketész*, a *háziszolga*, vagy inkább *cseléd* elnevezés, ami azt jelentette, hogy az illető famaliárisan a házhoz tartozott. Az Újszövetség a rabszolgára a *dulosz* szót használja; a *diakonosz* szó már egyházi tisztséget jelent.

Az antik görögök közül Hérodotosz (Kr. e. 484-425) még nem tud rabszolgákról, a homéroszi korban azonban már feltűntek. Ekkor vagy hadirabszolgákról, vagy pénzen vásárolt rabszolgákról volt szó. A történeti korban mindinkább elterjedt a rabszolgaság,

²³ Pecsuk O.: *Bibliaismereti Kézikönyv*. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004, 623. (Pecsuk, 2004)

²⁴ Balla P.: *Az Újszövetségi iratok története (Bevezetéstani alternatívák)*. Budapest, Károli Egyetemi Kiadó, 2008, 226. (Balla, 2008)

²⁵ Balla, 2008, 226-227.

²⁶ A tanulmány szentírásai idézetei a Magyar Bibliatársulat 1990-es kiadású bibliafordításából származnak; az ettől eltérő eseteket külön jelzem.

²⁷ Vanyó L.: *Apostoli atyák*. Budapest, Szent István Társulat, 1988. 164.

²⁸ Benyik Gy.: *Az Újszövetségi Keletkezés- és Kutatástörténete*. Szeged, JATE-Press, 2011, 444-450. (Benyik, 2011)

²⁹ Ferguson E.: *A keresztyénség bölcsője*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999, 68-70. (Ferguson, 1999)

Spártában például „*helóták*”-nak hívták őket. Először Chiosz sziget lakói foglalkoztak üzletszerű rabszolga-kereskedéssel, vagyis elsősorban barbár származású rabszolgák adás-vételével. A gazdasági helyzet romlása azonban oda vezetett, hogy szabadon született polgárok kénytelenek voltak eladni magukat rabszolgának. Szolón törvénye szüntette meg ezt a lehetőséget. Különös, hogy Platón és Arisztotelész igazolt és jogszerű intézménynek tartották a rabszolgaságot. Voltak ellenzők is, pl. a sztoikusok, vagy Seneca, de nem volt komoly befolyásuk a szokásokra, vagy a törvénykezésre.

A *rabszolga-kereskedelem* – Délosz szigetén és Athénban voltak a legnagyobb rabszolgapiacok. A mezítelen férfiakat, nőket és gyerekeket felállították egy emelvényre, és elárverezték őket. Jézus korában a zsidóság életében is létezett a rabszolgaság (vö. Máté 10:24; 13:27; 18:23; 20:27; 21:34; 22:3; stb.).

Görögországban szerették a házban született rabszolgákat. Ha egy rabszolganő akár szabad férfitől, akár rabszolgától szült, annak gyermeke rabszolga maradt. A szabad nő gyermeke, hiába született esetleg rabszolgától, szabadnak számított. A görögök jó befektetésnek tartották a háznál született rabszolgákat, míg Rómában a fényűzést szolgálták. A görög rabszolga – ura tudtával – akár bérért is dolgozhatott másnak, sőt, voltak, akik felügyelők irányítása mellett művelték a földet. A bérük egy részét azonban oda kellett adják uraiknak. Valójában persze mindenük a gazdájuk tulajdona volt, de ez rendszer lehetőséget adott arra, hogy vagyont gyűjtsenek, és hosszútávon felszabadíthassák magukat és családjukat. Ez jó motiváció volt a fegyelmezett munkára.

Rómában a rabszolga csak urának dolgozhatott, és nem kaphatott érte pénzt. Az ún. házi rabszolgák a görögöknél uruk beleegyezésével, nem ritkán az ő döntése szerint, választhattak egy rabszolganőt, akivel összeházasodtak. A gazda érdeke volt, hogy minél több gyermek szülessen, hisz ezek az ő rabszolgáik gyarapították. Sokszor szétszakították ezeket a családokat; csak Konstantin császár korlátozta e családok elszakításának lehetőségét. Hogy érzékeljük az arányokat, pl. az attikai régióban 21.000 szabad polgárra 10.000 metoecus (jövevény, ma bevándorlónak mondanánk) és 400.000 rabszolga jutott. Rómában azt a szenátusi javaslatot, hogy a rabszolgák hordjanak megkülönböztethető öltözeteket, azért vetették el, mert így rájöttek volna arra, milyen sokan vannak.³⁰ Ez pedig komoly biztonsági kockázatot jelentett volna...

A női rabszolgák száma kevesebb volt; munkájuk rendszerint a következő volt: dajka, ápolónő, vagy komorna. Képzett rabszolgát ritkán lehetett találni. Ha mégis, a nevük sokatmondó: a „*grammateisz*” a felolvasni tudó, a „*paidagógosz*” pedig a gyermekeket kísérő rabszolga neve volt. A görög rabszolgát csak bírói ítélettel lehetett megölni, Rómában azonban a gazda szabadon rendelkezhetett rabszolgái életéről. Bíróságon nem tanúskodhattak, ha gyilkosságtól megmentette az urát, felszabadították.

Pál véleménye a rabszolgaságról – Az apostol egyrészt elég radikálisan fogalmaz, amikor azt mondja: „*Hiszen egy Lélek által mi is mindnyájan egy testté kereszteltettünk, akár zsidók, akár görögök, akár rabszolgák, akár szabadok, és mindnyájan egy Lélekkel itattattunk meg*” (1Korinthus 12:13; vö. Galata 3:27). Az általa felállított eszmény azonban csak lelki értelemben valósulhatott meg, mert a társadalmi kereteket a keresztyénség nem kívánta megváltoztatni. Emiatt azután Pál ilyen tanácsokat ad: „*Mindenki maradjon abban a hivatásban, amelyben elhivatott. Rabszolgaként hívatál el? Ne törődj vele. Ha viszont szabadod lehetsz, inkább élj azzal! Mert az Úrban elhívott rabszolga az Úr felszabadítottja, hasonlóan a szabadként elhívott a Krisztus rabszolgája. Áron vétettetek meg: ne legyetek emberek rabszolgái. Mindenki abban maradjon meg Isten előtt, testvéreim, amiben elhivatott.*” (1Korinthus 7:20-24). Ebben jól kirajzolódik, hogy egyrészt nem kívánja felrúgni a társadalmi állapotokat, ugyanakkor egy lelki távlatot ad a híveknek, vagyis bármilyen társadalmi rétegben is helyezkedik el valaki, élvezheti a valódi lelki szabadságot Krisztusban. Ez utóbbit senki sem veheti el tőlük, és nem is kell ezt feladni. A szabadság félreértelmezése miatt, újra és újra inteni kellett a szolgákat: „*Ti szolgák, engedelmeskedjétek minden tekintetben földi uraitoknak ne látszatra szolgáljatok, mint akik embereknek akartok tetszeni, hanem tiszta szívvel, félve az Urat*” (Kolossé 3:22).

Végezetül, egyfajta **összefoglalásképpen** Luther Márton szavait idézném, amelyet ehhez a levélhez írt, a levél előszavaként.

„*E levél a keresztyén szeretet gyönyörűséges példáját mutatja. Megtudjuk belőle, hogyan karolta fel Szent Pál és védelmezte legjobb tehetsége szerint urával szemben a szegény Onézimust, midőn úgy beszélt magáról, mintha ő volna Onézimusz, aki a vétket elkövette.*”

De nem erővel és kényszerrel cselekszik, amit pedig megtehetne, hanem jogait megvonva magától, arra kényszeríti Filemont, hogy ő is mondjon le a magáéról. Mert amiképpen Krisztus cselekedett az Atyával szemben, úgy cselekszik Pál Onézimuszért Filemonnal szemben. Krisztus ugyanígy megvonta magától hatalmát, hogy szeretetével és alázatával meggyőzze és kiengesztelje az Atyát, aki az ő kedvéért levetkezte haragját és hatalmát, és kegyelmébe vett bennünket. Krisztus pedig nagy komolysággal megáll mellettünk, és szívesen magához fogad mindnyájunkat. Mert akik hiszünk, mindannyian Onézimuszok vagyunk.”³¹

A reformátor szavai azért is izgalmasak, mert rámutat a Krisztusban nyerhető kegyelem, a bűntől való szabadulás útjára. Lényegében tényleg mindnyájan rabszolgák vagyunk, a bűn és a halál rabszolgái. Egyiktől sem tudunk szabadulni. Bármit tehetünk, bárhová menekülhetünk, magunkban hordozzuk ezeket; harcunk teljesen esélytelen. „*Mivel pedig a gyermekek test és vér részesei, ő [Jézus] is hozzájuk hasonlóan részese lett ezeknek, hogy halála által megsemmisítse azt, akinek hatalma van a halálon, vagyis az örödgöt és megszabadítsa azokat, akik a haláltól való félelem miatt egész életükben rabok voltak.*” (Zsidók 2:14-15). Isten Fia egy lett közülünk, hogy kifizesse a bűn zsoldját, a halált: „*Krisztussal együtt keresztre vagyok feszítve: többé tehát nem én élek, hanem Krisztus él bennem azt az életet pedig, amit most testben élek, az Isten Fiában való hitben élem, aki szeretett engem, és önmagát adta értem*” (Galata 2:20).

Egyetlen ponton azért érdemes vitába szállni Lutherrel. Krisztus nem a haragvó Atyaistent kellett kiengesztelje velünk szemben, hanem éppen ellenkezőleg, az Atya szeretete készítette arra, hogy áldozatával bennünket kiengeszteljen, és ellenségből barátta tegyen; bennünket kellett megváltoztatni, az Istennel szembeni ellenségeskedésünk kellett szeretetre változzon: „*Mindez pedig Istentől van, aki megbékéltetett minket önmagával Krisztus által, és nekünk adta a békéltetés szolgálatát. Isten ugyanis Krisztusban megbékéltette a világot önmagával, úgyhogy nem tulajdonította nekik vétkeiket, és reánk bízta a békéltetés ígését. Tehát Krisztusért járva követségben, mintha Isten kérne általunk: Krisztusért kérünk, béküljétek meg az Istennel!*” (2Korinthus 5:18-20).

³⁰ Ferguson, 1999, 68.

³¹ Luther M. (sorozatszerkesztő: Fabiny Tibor): *Előszók a Szentírás könyveire*; Budapest, Luther Kiadó, 2010, 148-149.